
<https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.081>

УДК 81'367.625

Л.М. Колібаба

Інститут української мови НАН України, м. Київ

РЕАКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕФІКСАЛЬНО-СУФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті проаналізовано реактуалізовані відіменні префіксально-суфіксальні дієслова доконаного виду з префіксами у- (в-), уне- (вне-), зне- та суфіксом -и-, активно вживані в перші двоє десятиріч ХХІ ст. в українських наукових та публіцистичних текстах. Визначено лінгвістичний статус цих дієслів, з'ясовано причини їх реактуалізації, оцінено доцільність використання в сучасному мововжитку. Простежено лексикографічні витоки відприкметникових та відіменникових дієслів із префіксами у- (в-), уне- (вне-), зне- та суфіксом -и-, а також неоднакове використання їх у словниках та мовній практиці в різні часові періоди.

Ключові слова: префіксально-суфіксальні дієслова, реактуалізація, словотвірний тип, префікс, суфікс.

В українських наукових та публіцистичних текстах перших двох десятиріч ХХІ ст. помітне широке використання відіменних дієслів доконаного виду із префіксами у- (в-), уне- (вне-), зне- на позначення дій, спрямованих на надання чи позбавлення певної ознаки, напр.: *Запроваджено методологічний апарат, що **вможливив** різноплановий аналіз багаторівневої категорії припущення на рівні мови та мовлення (Н. Масальська); ...до категорії ненормативної реклами, що порушує загальноприйняті суспільні та законодавчі норми, можна також **уналежнити** неетичну, недобросовісну, приховану та порівняльну рекламу (О. Андреєва); ...до традиційних християнських імен українців усе частіше виявляють інтерес мовознавці, лексикографи, історики, письменники — словом, усі, хто усвідомив величезний культурний потенціал імені, здатний **увиразнити** національну самобутність їх носіїв (Л. Белей); **Увідповідніть** дієслова з їхніми видо-часовими*

© Л.М. КОЛІБАБА, 2019

формами (С. Омельчук); *Опираючись на опубліковані у виданні результати, вдалося децю систематизувати й уконкретнити* місця формування, кількість і склад кінних полків на теренах Правобережжя (А. Скрипник); *На Львівщині ушпиталили 18 людей із симптомами отруєння* (5-й канал, 18.09.2018); *Такий максималізм дослідника приховував небезпеку втрати чи відчутно зневизначити* головний об'єкт студіювання — мову Шевченка (П. Гриценко); *Після закінчення операції необхідно старанно помити руки декілька разів із милом у теплій воді, незаразити їх одним із методів, подряпини обробити 5% спиртовим розчином йоду* (В. Яблонський, С. Хомин); *Монумент Слави хочуть знеславити... провокатори* (Високий Замок, 02.03.2014) та ін.

На активне вживання відіменних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, *з-* та суфіксом *-и-* в мовній практиці ХХІ ст., особливо в наукових і публіцистичних текстах, звертало увагу багато лінгвоукраїністів — здебільшого дослідників інноваційних тенденцій у лексиці, терміно- та словотворенні сучасної української літературної мови [16: 197 — 199; 8: 167; 17: 197 — 199; 10: 89; 1: 15; 7: 392]. Розгортання цих процесів вважаємо одним із виявів *реактуалізації* у словотворенні, тобто повернення після тривалої перерви до активного мовного використання певних словотвірних типів, а також частини давно відомих дієслів, що до них належать, хоч дехто з українських мовознавців кваліфікує ці процеси як *актуалізацію* [17: 182 — 190; 16: 92 — 94; 6: 122 та ін.]. Проте, на нашу думку, таке визначення є неточним, бо акцентує увагу передусім на тому, що ці дієслова перебувають у складі активного лексикону сучасного українського соціуму, тобто збігається із потрактуванням *активізованих* мовних одиниць.

Відіменні дієслова з простим *у-* (*в-*) та складними префіксами *уне-* (*вне-*), *зне-* належать до двох структурно-семантичних типів — відприкметникового та відіменникового. Відад'єктивні префіксально-суфіксальні дієслова передають словотвірне значення «робити / зробити таким, як визначено прикметниковою основою» [15: 307], а відсубстантивні — «досягати / досягти результату дії або того, що визначено іменниковою основою» [Там само: 308].

Префіксально-суфіксальні дієслова з префіксом *у-* (*в-*) на зразок *у(в)постужити*, *у(в)можливити*, *у(в)неможливити*, *у(в)залежнити*, *унезалежнити*, *у(в)належнити*, *у(в)докладнити*, *у(в)доступнити*, *увизначити*, *утрадиційнити*, *у(в)безпечити*, *у(в)небезпечити*, *у(в)рухомити*, *у(в)нерухомити*, *у(в)середнити*, *у(в)даремнити*, *у(в)самостійнити*, *у(в)щасливити*, *у(в)нещасливити*, *уневажливити*, *усуспільнити*, *у(в)конкретнити*, *у(в)наочнити*, *унааявити* тощо переважно є відприкметниковими. Значно менше їх (*узвичаїти*, *у(в)коренити*, *у(в)рівноважити*, *ушпиталити* та ін.) походить від іменників.

Дієслова зі складним префіксом *зне-* багато хто з дериватологів вважає похідними від іменникових основ (*знебарвити*, *знеболити*, *знекровити*, *зневоднити*, *знеособити*, *знеславити* та ін.) [19: 30; 15: 309], проте серед них

наявні дієслова, утворені від прикметників (*зневизначити, знечутливити, знелюднити, знещасливити*) і ті, що мають подвійну словотвірну мотивацію, тобто які можна витлумачити або як префіксально-суфіксальні утворення з префіксом *зне-*, іменниковим коренем та суфіксом *-и-*, або як префіксально-суфіксальні дієслова з префіксом *з-* та суфіксом *-и-*, похідні від прикметників із часткою-префіксом *не-*, пор.: *зне-зараз-и-ти* і *з-незараз-и-ти*, *зне-сил-и-ти* і *з-несил-и-ти*, *зне-смерт-и-ти* і *з-несмерт-и-ти* тощо. Словотвірну структуру відприкметникових дієслів із префіксом *зне-* також можна визначати по-різному, а самі дієслова розглядати як такі, що утворені двома способами: 1) за допомогою префікса *зне-*, прикметникової основи та суфікса *-и-*: *зне-виразн-и-ти*, *зне-чутлив-и-ти*, *зне-людн-и-ти*, *зне-щаслив-и-ти*; 2) за допомогою префікса *з-*, прикметникової основи із часткою-префіксом *не-* та суфікса *-и-*: *з-невизначн-и-ти*, *з-нечутлив-и-ти*, *з-нелюдн-и-ти*, *з-нещаслив-и-ти*.

Попри те, що деякі сучасні мовці частину дієслів, утворених від прикметникових та іменникових основ за допомогою префіксів *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, *з-* та суфікса *-и-*, сприймають як новотвори, вони засвідчені ще в «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желеховського та С. Недільського (1886), «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка (1907 — 1909), у лексикографічних джерелах і теоретичних описах української літературної мови 20 — 30-х рр. ХХ ст. Зокрема, у «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желеховського та С. Недільського подано багато відіменних префіксально-суфіксальних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, серед яких *убезпечити, убогатити, увидити, увластити, удобрити, удомашнити, удостовірити, удостоїти, узаконити, узброїти, уздоровити, узолити, укоротити, укріпити, умалити, уменшити, умертвити, умилостивити, умирити, унещасливити, упевнити, уповнити, упокоїти, упокорити, употужити, управи́льнити, уприємнити, уприроднити, упритомнити, упушити, упянити* [уп'янити], *усамовільнити, усви́рїпити, ускромити, усмирити, усолити, усолодити, усправедливити, успроможнити, утончити, утруднити, ущасливити, ущедрити, ущербити, уярмити* (МНС II); *зневірити, зневолити, знедобрити, знемилити, знеохотити, знесилити, знеславити, знетерпівити* (МНС I) та ін. Значну частину цих дієслів зафіксовано також у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка (пор.: *убезпечити, узброїти, уздоровити, умалити, умертвити, умилосердити, упушити, упокоїти, упокорити, употужити, ускромити, усмирити, усправедливити, утруднити, ущасливити, ущербити* (Грінч. IV); *зневолити, знемилити, знеохотити, знеславити* тощо (Грінч. II), у якому цей перелік доповнено дієсловами *уволити, уласкавити, умедити, умережити, умудрити, уплямити, упоганити, утіснити, учерепити* (Грінч. IV). У «Словнику української мови» за редакцією С. Єфремова та А. Ніковського (1927), крім зазначених, подано також дієслова *знецїнити, знедолити, знекрасити, знепутити* (Грінч., Єфр., Нік. II), а в «Українсько-російському словникові» А. Ніковського — ще й *узапасити, у(в)міцнити, уповноважити* (УРС Нік.). Частина з названих префіксально-суфіксальних

дієслів (*уласкавити, умертвити, уможливити, унеможливити, уповноважити, удавнити, усталити; зневолити, знесилити*), а також *узагальнити, усупільнити* зафіксована у «Правописному словникові» Г. Голоскевича (ПС 1994), «Словнику ділової мови. Термінологія та фразеологія» (СДМ 1930), «Українсько-російському словникові» О. Ізюмова (УРС Із.), в останньому з яких список відіменних префіксально-суфіксальних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*) розширено дієсловами *унесмертельнити, усмолити, ушляхетнити, ущільнити, учорнити* (УРС Із.). Творення відприкметникових та відіменникових дієслів із префіксами *у-*, *в-* (*унаочнити, узагальнити, ущасливити, унещасливити, ударемнити, уміжнароднити*), *зне-* (*знеохотити, знепритомніти, знечулити, знеславити, зневірити, зневолити, знедолити...*), *збез-* (*збезчестити, збезземелити, збезножити, збезлюдити...*) проаналізовано й у «Нормах української літературної мови» О. Синявського [21: 143 — 144].

Укладачі «Українсько-німецького словника» — З. Кузеля та Я. Рудницький — доповнили реєстр відіменних префіксально-суфіксальних дієслів української мови з префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-* лексемами *удекорувати, удержавити, уземлити, уземнити, узгіднити, укривавити, улегшити, уліпшити, унаочнити, уневажити, уневиннити, уневиднити, унешкідливити, унезалежнити, упривілеїти, урізноманітнити, урухомити, усамітнити, усамостійнити, усвідомити, усмертити, усоромити, утишити; знещасливити* (УНС).

Як засвідчують проаналізовані лексикографічні джерела, починаючи від «Малорусько-німецького словаря» Є. Желеховського та С. Недільського, де подано чи не найбільше відіменних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, *з-* та суфіксом *-и-*, основний склад цих дієслів повторюється в реєстрі всіх українських словників першої третини ХХ ст., у яких його в різному обсязі доповнено іншими дієслівними одиницями цих словотвірних зразків. Відомо, що реєстри лексикографічних видань наступних періодів зазнавали перегляду, зумовленого змінами в мовній політиці України. Щодо відіменних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, *з-*, то їх у словниках після 30-х рр. ХХ ст. фіксують обмеженіше.

У словниках радянської доби порівняно з лексикографічними джерелами кінця ХІХ — першої третини ХХ ст. відіменних префіксально-суфіксальних дієслів доконаного виду з префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-* подано дещо менше, до того ж деякі з них стилістично марковано позначками *рідко.*, *діал.* чи *обл.*, *заст.*, пор.: *у(в)безпечити, увиразнити, у(в)досконалити, узагальнити, узвичаїти, у(в)можливити, унеможливити, унаочнити, уодноманітнити, упідлеглити, у(в)повільнити, у(в)покорити, у(в)подібнити, у(в)потужнити* (рідко.), *упредметнити, усправедливити* (діал.), *уречевити, урізноманітнити, усучаснити, у(в)таємничити, у(в)шляхетнити, у(в)щасливити* (СУМ Х); *знебарвити, знекровити, знесилити* (СУМ ІІІ); *удостоїти, узаконити, узброїти* (заст.), *уздоровити* (обл.), *умилостивити, упріємнити, ущедрити* (рідко) (УРС VI) та ін. Ці дієслова хоч і були зафіксовані в словниках, але реально ними послуговувалися зрідка.

У сучасних лексикографічних джерелах, крім названих, наведено ще значну кількість нових префіксально-суфіксальних відіменних дієслів, пор.: *узвзаємнити* (УОС — 9); *увідповіднити* (УОС — 9; СУМ ДТ II); *уза-саднити*, *уконтрастнити* (УОС — 9; СУМЖ); *уневиразнити* (УОС — 9; СУМЖ; СУМ ДТ II); *уневажливити* (УОС — 9; СУМЖ); *упрозорити* (УОС — 9; СУМ ДТ II); *усмішнити*, *утаємнити* (СУМ ДТ II); *утрадицій-нити*, *у(в)церковити* (УОС — 9; СУМ ДТ II); *знелюднити*, *знесмертити* (книжн.), *знечутливити* (мед.) (СУМ ДТ I) та ін.

У перші двоє десятиріч ХХІ ст. названі реактуалізовані словотвірні типи послуговували основою для творення багатьох нових дієслів на зразок *укалендарити* (ЛСІ 1983 — 2003); *улікарнити* (ЛСІ 2004 — 2006); *знетілити* (ЛСІ 2010 — 2011); *уелегантнити* [16: 198]; *упослідовнити* (Омельчук); *уприватнити*, *утривалити*, *унедійснити*, *уодностайнити*, *уприступнити*, *уреальнити*, *ужорсточити*, *уяскравити* [17: 198 — 199]; *унаявнити*, *у(в)належнити*, *у(в)залежнити* *у(в)докладнити*, *у(в)доступнити*, *водноманітнити* й под. З огляду на це аналізованим префіксально-суфіксальним словотвірним типам у сучасній лінгвоукраїністиці надано статусу одних із найпродуктивніших у творенні новітніх дієслів, хоч дехто з дослідників і констатував, що в мові сучасних українських ЗМІ відсубстантивне префіксально-суфіксальне творення дієслів-інновацій є дещо продуктивнішим за відад'єктивне [16: 197 — 198].

Причини, що спонукають сучасних мовців активно послуговуватися реактуалізованими словотвірними типами, як і загалом реактуалізованими одиницями, формами та конструкціями, різні. Основні з них — дві. Перша причина зумовлена прагненням національно свідомої частини суспільства встановити та відновити «якомога питоміші, органічніші основи» української літературної мови [17: 10], відродити її національну ідентичність, відмежуватися від чужомовних впливів. Друга — загальна тенденція до оновлення, відсвіження, урізноманітнення традиційних наборів виражальних засобів [5: 124], потреба в «розширенні загальностилістичних (номінативно-експресивних) і власне стильових можливостей мовного самовираження суспільства» [17: 10], зумовлені бажанням сучасних мовців експресивізувати свої повідомлення, передати свої лінгвістичні вподобання та смаки.

Співвідношення однослівних назв дій, позначуваних префіксально-суфіксальними дієсловами з префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, та дво-слівних (дієслівно-іменних) словосполучень у практичному вживанні було неоднаковим у різні часові періоди. Зокрема, у мовній практиці 20 — 30-х рр. ХХ ст. спостерігаємо переважання однослівних найменувань дій, процесів та станів, у 50-х — на початку 90-х рр. ХХ ст., імовірно за аналогією до російської мови, що вирізняється своєю книжною основою, уживанішими стають аналітичні дієслівно-іменні утворення, а з кінця 90-х рр. ХХ ст. та в перші двоє десятиріч ХХІ ст. в українській мовній практиці помітна тенденція до обмеженішого використання неоднослівних назв дій, що мають однослівний український відповідник, та

до заміни дієсловами дієслівно-іменних словосполучень на зразок *уможливити* замість *зробити можливим*, *урізноманітнити* замість *зробити різноманітним*, *знебарвити* замість *зробити безбарвним* тощо. Цю тенденцію засвідчують також сучасні перекладні російсько-українські словники (РУССС: 135 — 137; РУССВ: 253 — 254; РУСНМ: 181 — 182, 568 — 569 і под.) та культуромовні видання [2], у яких до російських дієслівно-іменних словосполучень запропоновано однослівні українські відповідники.

Зарубіжні мовознавці, зауважує П.О. Селігей, неоднозначно ставляться до використання дієслівно-іменних словосполучень у ролі «розщеплених» присудків. Зокрема, за його спостереженнями, французькі стилезнавці іменниково-дієслівні звороти вважають доречними лише в діловій мові, тоді як в інших стилях рекомендують послуговуватися їхніми однослівними синонімами. У польських нормативних словниках радять уникати аналітичних зворотів, а у словнику з культури російської мови констатовано, що «вживання розщеплених присудків у будь-якому стилі, крім офіційно-ділового, є стильовою помилкою» [13: 25 — 26].

У лінгвоукраїністиці також немає єдиної думки щодо потреби замінювати чи не замінювати дієслівно-іменні словосполучення їхніми однослівними відповідниками в сучасній мовній практиці. П.О. Селігей необмежене вживання «розщеплених» присудків вважає одним із виявів «кількаслів'я», якого рекомендує уникати [13: 24 — 25], оскільки воно призводить до подовження фраз, засушливо-громіздкого викладу, труднощів сприйняття («дію, позначено розчленовано, уявити важче, ніж позначену нерозривно і стисло») [Там само: 23]. Прагнення «розщепити» кожен присудок, за спостереженнями Н.Ф. Непійводи, спричиняє «утворення позанормових сполучень» або «штучне ускладнення викладу» [9: 32]. На думку О.О. Коляденко, використання розгорнутих дієслівно-іменних конструкцій часто є невиправданим, бо «обтяжує речення зайвими словами та ускладнює сприймання тексту» [7: 393].

Ті сучасні мовці, хто надає перевагу дієсловам, а не розгорнутим дієслівно-іменним конструкціям, крім практичної довершеності однослівних найменувань з огляду на їхню семантичну прозорість і компактність, аргументують свою позицію опертям на одну з типологічних ознак української мови — особливостями її формування на народно-розмовній основі, що надала їй виразнішого, порівняно з російською мовою, дієслівного характеру. Саме дієслівність як типологічна, визначальна граматична риса української мови, за висновками Д. Вечорек, засвідчує у сфері словотвірного одієслівлювання тісніший зв'язок української мови з польською мовою, ніж із російською [20: 124; 4: 77], і тому, зауважує Н.Ф. Непійвода, потрібно «віддавати перевагу простим присудкам, хоч обидва присудки — і простий дієслівний, і “розщеплений” складений іменний, — відповідають нормам української мови» [9: 32]. Переважання в українському літературному мовленні «нерозщеплених» (простих) присудків у формі одного дієслова С.А. Омельчук вважає однією з його «національних особливостей» [11: 162].

Імовірно, саме дієслівність і тенденція до словотвірного одієслівлювання різних типів дієслівно-іменних словосполучень, поширена в польській та українській мовах, послугували підставою для припущення деяких лінгвоукраїністів, що аналізовані словотвірні типи дієслів поширилися в українській мові під впливом польської, у якій вони є досить продуктивними, і настанови їх не вживати. Зокрема, І. Огієнко, дієслово *ударемнювати* кваліфікував як західноукраїнське (УСС: 417), а дієслова на зразок *унеможливити*, *унещасливити* вважав новотворами «на польський взір» і пропонував замінити їх словосполученнями *зробити неможливим* і *зробити нещасливим* відповідно (УСС: 421). О.О. Тараненко констатує, що українські відприкметникові та відіменникові дієслова з префіксами *у-* / *уне-* зі значенням дій, спрямованих на надання або набуття / позбавлення відповідної ознаки, «часто мають цілком очевидні польські паралелі, оскільки в польській мові ці словотвірні типи є досить продуктивними» [17: 198]. Проте, як зауважує О.А. Олексенко, сучасний мовний процес, зорієнтований на звільнення від впливу російської мови, такий потужний, що «цей словотвірний зразок сприймається україномовною спільнотою радше не як польський, а як передусім такий, що відрізняється від російського» [14: 89].

Ті автори та дослідники, які широко послуговуються дієслівно-іменними словосполученнями («розщепленими» присудками), свою позицію, за спостереженнями П.О. Селігея, обґрунтовують тим, що такі конструкції «допомагають точніше висловити відтінки думки, зокрема частково опредметнити дію, подати її не як однократну, а як багатократну, і навіть як стан. А також тим, що не всі розщеплені присудки можна рівноцінно замінити однослівними відповідниками: одні відповідники неточні (*проводити операцію* — *оперувати*, *вести перемовини* — *перемовлятися*), другі неузвичаєні (*робити висновок* — *висновувати*), треті ще не створено (*брати участь*, *віддавати перевагу*)» [13: 25]. Проте, на думку мовознавця, «переваги розщеплених присудків навряд чи компенсують стильові втрати, до яких вони призводять» [Там само].

У мовній практиці перших двох десятиріч ХХІ ст. спостерігаємо дедалі частіше використання відіменних префіксально-суфіксальних дієслів зі складними префіксами *зне-*, *збез-* замість префіксально-суфіксальних дієслів зі складним префіксом *обез-* пор.: *знебарвити* замість *обезбарвити*; *знеболити* замість *обезболити*; *зневоднити*, *збезводнити* замість *обезводнити*; *знежирити* замість *обезжирити*; *зnezаразити* замість *обеззаразити*; *знесилити* замість *обезсилити*; *збезчестити*, *знечестити* замість *обезчестити* й под. Це явище було поширене також у 20 — 30-ті рр. ХХ ст. Зокрема, О. Синявський наголошував, що дієслова з префіксом *без-*, «коли вони вивідні з таких слів, де вже є *без-*, звичайно не приймають іще приростка *о-*, а хіба що *з-*: *збезчестити*, *збезлистити*, *збезземелити*, *збезножити*, *збезлюдити*... (тільки зрідка *обеззубити*, *обеззброїти*)» [14: 143].

У 80-ті рр. ХХ ст. науковці кваліфікували синонімічні за функційною роллю префіксальні морфеми *обез-*, *збез-*, *зне-* як «взаємозамінні» в

українській літературній мові [3: 53], а вже в перші двоє десятиріч XXI ст. відношення між цими префіксами тлумачать інакше: як витіснення префікса *обез-* на периферію мовного вжитку й надання переваги префіксам *зне-*, *збез-*, що можна пояснити прагненням сучасних мовців дистанціюватися від використання словотвірних зразків, спільних із російською мовою. Проте, на думку К.Г. Городенської, на функційну активність дієслів із префіксальними морфемами *обез-* і *зне-* впливає також їхнє походження та характер структури основ [3: 53]. За її спостереженнями, дієслова з префіксом *обез-* є давнішими утвореннями, навіть певною мірою «архаїчними», тоді як дієслівні основи з префіксом *зне-* — «порівняно молода» група термінологічної лексики [Там само: 53 — 54]. Обмеженість вживання дієслів із префіксальною морфемою *обез-* зумовлена також їхньою громіздкою структурою та складною вимовою [Там само].

У сучасному термінотворенні спостерігаємо ті самі тенденції у використанні префіксів *зне-* та *обез-*, що й у загальномовній практиці: під час творення відсубстантивних префіксально-суфіксальних дієслів-термінів префіксальною морфемою *зне-* послуговуються значно активніше, ніж префіксом *обез-*. Проте таке співвідношення у використанні цих афіксів упродовж різних часових періодів було неоднаковим, що віддзеркалює особливості мовної політики в Україні. Зокрема, за висновками А. Руссу, наприкінці XIX — у 20-х рр. XX ст. на позначення дії, скерованої позбавити об'єкт певних властивостей, уживали переважно префікс *зне-* (86,67%). У словниках цього періоду наявні лише окремі дієслова з префіксом *обез-* [12], що послуговувало причиною звинувачень, відповідно до яких такі словники були «опрацьовані за націоналістичними настановами», вони «або обминають префікс *обез-*, або роблять префікс *зне-* майже монопольним для подавання відповідників до російських дієслів з префіксом *обез-* (*обес-*)», а «обминання в українській мові слів з префіксом *обез-* [відповідно до рос. *обез-* (*обес-*)], коли такі слова існують у мові, є націоналістичне шкідництво» [18: 154 — 155]. Від початку 30-х рр., констатує дослідниця, кількість термінів, утворених за допомогою префікса *зне-*, значно знизилася (53,49%), а продуктивність префікса *обез-* зросла (46,51%). Із 90-х рр. XX ст. продуктивність словотвірного типу з префіксом *зне-* знову зросла (66,67%) [12]. Перевагою застосування префіксальної морфеми *зне-* в сучасному термінотворенні, на її думку, є відповідність специфіці української мови [Там само].

Отже, реактуалізовані відіменні (відприкметникові та відіменникові) дієслова доконаного виду з префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-* та суфіксом *-и-* в перші двоє десятиріч XXI ст. в українських наукових та публіцистичних текстах потіснили аналітичні дієслівно-прикметникові та дієслівно-іменникові синтаксичні конструкції зі значенням «зробити яким-небудь» та «позбавити чого-небудь, певної ознаки». Ці дієслова зафіксовані ще в лексикографічних джерелах кінця XIX та початку XX ст. і на сьогодні є досить продуктивними зразками для творення новітніх дієслів. Найбільше їх подано в словниках 20 — 30-х рр. XX ст., після цього періоду такі дієслова фіксують значно обмеженіше.

Доцільність активного використання префіксально-суфіксальних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*, *з-* та їхніх двослівних (дієслівно-іменних) еквівалентів у сучасній мовній практиці науковці оцінюють неоднаково й часом дуже суперечливо, що зумовлено двома основними чинниками — суто практичним та нормотвірним. Одні мовці надають перевагу однослівним найменуванням — префіксально-суфіксальним дієсловам, бо вони компактніші від аналітичних дієслівно-іменних конструкцій, а тому вигідніші з погляду мовної економії, що забезпечує їх практичну перевагу. Інші мотивують свій вибір критерієм, пов'язаним з однією з типологічних ознак української мови — її дієслівним характером.

У перші двоє десятиріч XXI ст. сталися зміни й у кількісному наповненні відад'єктивних та відсубстантивних префіксально-суфіксальних дієслів із префіксами *у-* (*в-*), *уне-* (*вне-*), *зне-*. У 80-х рр. XX ст. констатували, що відприкметникових префіксально-суфіксальних дієслів в українській літературній мові значно більше, ніж відіменникових, а на початку XXI ст. українські мовознавці зафіксували протилежну тенденцію, відповідно до якої відсубстантивне префіксально-суфіксальне творення дієслів-інновацій є продуктивнішим за відад'єктивне.

Повернення до активного використання автохтонних словотвірних типів є позитивною тенденцією розвитку української літературної мови початку XXI ст., адже сприяє очищенню її системи від неорганічних для неї одиниць. Водночас сучасна мовна практика засвідчує конкуренцію тих словотворчих та граматичних засобів, що відповідають національним пріоритетам суспільства, і тих, що віддзеркалюють смаки окремих мовців.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Грінч. — Словарь української мови: у 4 т. Упоряд. з дод. власн. мат-лів Борис Грінченко. Київ, 1907 — 1909.
- Грінч., Єфр., Нік. — Словник української мови: У 3 т. Т. 2. Д — Й. Ред.: С. Єфремов, А. Ніковський. Упоряд.: Б. Грінченко. Київ, 2017. 2. XXIV. 440 с. *Репринт з вид. 1927 р. (Серія «Словникова спадщина України»).*
- ЛСІ 1983 — 2003 — Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983 — 2003): Словник. Харків, 2004.
- ЛСІ 2004 — 2006 — Нелюба А., Нелюба С. Лексико-словотвірні інновації (2004 — 2006): Словник. Харків, 2007.
- ЛСІ 2010 — 2011 — Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2010 — 2011): Словник. Харків, 2012.
- МНС — Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар: У 2 т. Львів, 1886.
- Омельчук — Омельчук С. Уроки української мови для 7 класу: навч. посіб. Київ, 2016.
- ПС 1994 — Голоскевич Г. Правописний словник. Вид. 12. Нью-Йорк — Париж — Сидней — Торонто — Львів, 1994.
- РУС 1924 — 1933 — Російсько-український словник. Т. 1 — 3. Київ, 1924 — 1933.
- РУССВ — Вирган І.О., Пилинська М.М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків, 2002.
- РУСНМ — Левун В. Російсько-український словник народної мови. На два томи. Том 1. Київ, 2007.
- РУССС — Головащук С.І. Російсько-український словник сталих словосполучень. Київ, 2001.

- СДМ 1930 — Дорошенко М., Станіславський М., Страшкевич В. Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія. Київ, 2018. XVI. 248 с. *Репринт з вид. 1930 р. (Серія «Словникова спадщина України»)*.
- СУМ — Словник української мови: в 11 т. Т. I — XI. Київ, 1970 — 1980.
- СУМ ДТ — Словник української мови: в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн. Кн. 1 — 2. Київ, 2017.
- СУМЖ — Словник української мови. Відп. ред. В.В. Жайворонок. Київ, 2012.
- УНС 1943 — Кузеля З.Ф., Рудницький Я.А. Українсько-німецький словник. Лейпциг, 1943.
- УОС — 9 — Український орфографічний словник: понад 175 тис. слів. Київ, 2009.
- УРС — Українсько-російський словник: у 6 т. Київ, 1953 — 1963.
- УРС Із. — Ізюмов О. Українсько-російський словник. Харків, 1930.
- УРС Нік. — Ніковський А. Українсько-російський словник. Київ, 2018. XII. 864 с. *Репринт з вид. 1926 р. (Серія «Словникова спадщина України»)*.
- УСС — Огієнко І. Український стилістичний словник. Вінніпег, 1978.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адах Н.А., Гаврилук Н.В. Індивідуально-авторські дієслова у творчості поетів-емігрантів. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (55). С. 9 — 13.
2. Береза Т. Гарна мова — одним словом: словник вишуканої української мови. Львів, 2015.
3. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). Київ, 1981.
4. Городенська К. Рецензія на працю Діани Вечорек «Украинский язык: Slavia Romana — Slavia Byzantina. Очерки по глагольности» (Wrocław: Wyd-wo uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. 135 с.). *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 76 — 77.
5. Городенська К.Г. Сполучники української літературної мови. Київ, 2010.
6. Кислюк Л. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Київ, 2017.
7. Коляденко О.О. Установлювати відповідність — увідповіднювати; установлювати послідовність — упослідовнювати; робити висновки — висновувати. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 392 — 394.
8. Левун Н.В. Інноваційні процеси у творенні відсубстантивних дієслів української мови. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: VI Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ имени Олеся Гончара, 22 — 23 апреля 2013 г.): материалы*. Дніпропетровськ, 2013. С. 165 — 169.
9. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1997. 40 с.
10. Олексенко О. Тенденції в інновативному дієслівному словотворенні української мови. *Граматичні студії*. Вип. 3. Вінниця, 2017. С. 87 — 90.
11. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців. Київ, 2019.
12. Руссу А.О. Особливості вживання префіксів *зне-* та *обез-* у дієслівному термінотворенні. URL: <http://www.confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1260> (дата звернення: 17.09.2019).
13. Селігей П. Типи багатослів'я в наукових текстах. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 22 — 24.
14. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ, 2018. *Репринт з вид. 1931 р.* 368 с. (Серія «Українська граматична класика»).
15. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ, 1979.
16. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі засобів масової інформації). Київ, 2005.
17. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). Київ, 2015.
18. Хроніка НДІМ 1933 — 1934 рр. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: док. і матеріали*. Київ, 2005. С. 152 — 163.

19. Чемерис К.Г. Відіменні дієслова зі складними префіксами. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 4. С. 27 — 30.
20. Wieszorek D. Украинский язык: Slavia Romana — Slavia Byzantina. Очерки по глагольности. Wrocław, 1997.

LEGEND

- Грінч. — Hrinchenko, B. (Ed.). (1907 — 1909). Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vols. Kyiv (in Ukr.).
- Грінч., Єфр., Нік. — Hrinchenko, B. (Ed.). (2017). Dictionary of the Ukrainian language: in 3 vols. Vol. 2. D — Y. Eds.: S., Yefremov, A., Nikovskyi. Kyiv. 2. XXIV. 440 p. *Reprint from the edition of 1927 (Series “Ukrainian Heritage Dictionary”)* (in Ukr.).
- ЛСІ 1983 — 2003 — Neliuba, A. (2004). Lexical and word-formative innovations (1983 — 2003): Dictionary. Kharkiv (in Ukr.).
- ЛСІ 2004 — 2006 — Neliuba, A., Neliuba, S. (2007). Lexical and word-formative innovations (2004 — 2006): Dictionary. Kharkiv: Maidan (in Ukr.).
- ЛСІ 2010 — 2011 — Neliuba, A. (2012). Lexical and word-formative innovations (2010 — 2011): Dictionary. Kharkiv: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo (in Ukr.).
- МНС — Zhelehovskiy, Ye., Nedilskiy, S. (Eds.). (1886). Malorusko-Nimetskyi Slovar: in 2 vols. Lviv (in Ukr.).
- Омельчук — Omelchuk, S. (2016). Lessons of Ukrainian language for 7th form: a textbook. Kyiv: Dyvoslovo (in Ukr.).
- ПС 1994 — Holoskevych, H. (Ed.). (1994). Dictionary of spelling. Niu-York — Parызh — Sydnaï — Toronto — Lviv (in Ukr.).
- РУС 1924 — 1933 — Russian-Ukrainian Dictionary (1924 — 1933). Vol. 1 — 3. Kyiv (in Ukr.).
- РУССВ — Vyrgan, I.O., Pylinska, M.M. (Eds.). (2002). Russian-Ukrainian Dictionary of fixed word-combination. Kharkiv: Prapor (in Ukr.).
- РУСНМ — Levun, V. (Ed.). (2007). Russian-Ukrainian Dictionary of popular language: in 2 vols. Vol. 1. Kyiv: Biblioteka ukrainsia (in Ukr.).
- РУССС — Holovashchuk, S. (Ed.). (2001). Russian-Ukrainian Dictionary of fixed word-combination. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
- СДМ 1930 — Doroshenko, M., Stanislavskiy, M., Strashkevych, V. (Eds.). (2018). Business Language Dictionary. Terminology and phraseology. Kyiv. XVI. 248 p. *Reprint from the edition of 1930 (Series “Ukrainian Heritage Dictionary”)* (in Ukr.).
- СУМ — Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols (1970 — 1980). Vol. I — XI. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
- СУМ ДТ — Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Additional Volume: in 2 books (2017). Books 1 — 2. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago (in Ukr.).
- СУМЖ — Zhaivoronok, V.V. (Ed.). (2012). Dictionary of the Ukrainian language. Kyiv: Prosvita (in Ukr.).
- УНС 1943 — Kuzelia, Z.F., Rudnytskyi, Ya., A. (Eds.). (1943). Ukrainian-German Dictionary. Leipzig (in Germany).
- УОС — 9 — Chumak, V.V. (Ed.). (2009). Ukrainian Spelling Dictionary. Kyiv: Dovira (in Ukr.).
- УРС — Ukrainian-Russian Dictionary: in 6 vols (1953 — 1963). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
- УРС Із. — Iziumov, O. (Ed.). (1930). Ukrainian-Russian Dictionary. Kharkiv — Kyiv: DVU (in Ukr.).
- УРС Нік. — Nikovskyi, A. (Ed.). (2018). Ukrainian-Russian Dictionary. Kyiv. XII. 864 p. *Reprint from the edition of 1926 (Series “Ukrainian Heritage Dictionary”)* (in Ukr.).
- УСС — Ohienko, I. (Ed.). (1978). Ukrainian stylistic dictionary. Vinnipeh (in Canada).

REFERENCES

1. Adakh, N.A., Havryliuk, N.V. (2018). Individual-author verbs in the work of immigrant poets. *Molodyi vchenyi*, 3 (55), 9 — 13 (in Ukr.).
2. Bereza, T. (2015). Good language — in one word: Dictionary of refined Ukrainian. Lviv: Apriori (in Ukr.).
3. Horodenska, K.H., Kravchenko, M.V. (1981). The word-formative structure of the word (denominative derivatives). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
4. Horodenska, K. (1999). Review on work of Diana Vechorek “Ukrainian language: Slavia Romana — Slavia Byzantina. Essays on Verb” (Wrocław: Wyd-wo uniwersytetu Wroclawskiego, 1997. 135 s.). *Movoznavstvo*, 1, 76 — 77 (in Ukr.).
5. Horodenska, K.H. (2010). Conjunctions of the Ukrainian literary language. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago (in Ukr.).
6. Kysliuk, L. (2017). Modern Ukrainian word-formation nomination: resources and development trends. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago (in Ukr.).
7. Koliadenko, O.O. (2019). Ustanovliuvaty vidpovidnist — uvidpovidniuvaty; ustanovliuvaty poslidovnist — uposlidovniuvaty; robyty vysnovky — vysnovuvaty. *Terminological Bulletin*, 5, 392 — 394 (in Ukr.).
8. Levun, N.V. (2013). Innovative processes in the word-building of desubstantive verbs of the Ukrainian language. *Materialy VI Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii “Leksiko-grammaticheskie innovacii v sovremennyh slavjanskih jazykah” (Dnepropetrovsk, DNU imeni Olesja Gonchara, 22 — 23 aprelja 2013 g.)*. P. 165 — 169 (in Ukr.).
9. Nepyvoda, N.F. (1997). Language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspect): author’s abstract. Dis ... Cand. filol. Sciences: 10.02.01. Kyiv (in Ukr.).
10. Oleksenko, O. (2017). Trends in innovative verbal word-formation of the Ukrainian language. *Hramatychni studii*, 3, 87 — 90 (in Ukr.).
11. Omelchuk, S. (2019). Modern Ukrainian linguistic didactics: terminological norms and speech practice of specialists. Kyiv: Vydavnychyj Dim “Kyyevo-Mohylianska akademiia” (in Ukr.).
12. Roussu, A.O. Specifics of usage prefixes *zne-* and *obez-* in verbal term-formation. URL: <http://www.confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1260> (Accessed 17.09.2019).
13. Seligei, P. (2013). Types of verbosity in scientific texts. *Ukrainska mova*, 4, 22 — 24 (in Ukr.).
14. Syniavskiy, O. (2018). Norms of the Ukrainian literary language. Kyiv. XX. 368 p. *Reprint from the edition of 1931 (Series “The Ukrainian grammar classics”)* (in Ukr.).
15. Word-formation of the modern Ukrainian literary language (1979). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
16. Styshov, O.A. (2005). Ukrainian lexicon of the end of XX century: (On material of mass medias). Kyiv: Puhach (in Ukr.).
17. Taranenko, O.O. (2015). Actualizational models in the system of word-formation of modern Ukrainian (the end of XX — beginning of XXI of century). Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago (in Ukr.).
18. Chronicle of NDIM 1933 — 1934 (2005). *Ukrainska mova u XXI storichchi: istoriia lnhvotsydu: dokumenty i materialy*. Kyiv: Vydavnychyj Dim “Kyyevo-Mohylianska akademiia”. P. 152 — 163 (in Ukr.).
19. Chemerys, K.H. (1974). Desubstantive verbs with complex prefixes. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 4, 27 — 30 (in Ukr.).
20. Wiczorek D. (1997). Ukrainian language: Slavia Romana — Slavia Byzantina. Essays on Verb. Wrocław: Wyd-wo uniwersytetu Wroclawskiego (in Pol.).

Статтю отримано 24.09.2019

L.M. Kolibaba

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

REACTUALIZATION OF PREFIX-SUFFIX VERBS
IN UKRAINIAN SCIENTIFIC AND PUBLICIST TEXTS

Desubstantive verbs of perfective aspect with prefixes *u-* (*v-*), *une-* (*vne-*), *zne-* are actively used in Ukrainian scientific and publicist texts of the first two decades of XXI centuries. These verbs

belong to the actualized language units. They are recorded in the lexicographic sources of the late nineteenth and early twentieth centuries and today they are quite productive models for creating new verbs.

The analyzable prefix-suffix word-formation types of verbs motivated by nouns and adjective constantly attract attention scientists, who, however, evaluate the expediency of their active use in modern linguistic practice differently and sometimes very controversial. It is determined by the fact that the one-word prefix-suffix verbs are much more compact than deployed analytical verbal-noun formations, and that is why considerably more advantageous from the point of view of language economy that provides their practical advantage in a language use. However, if one part of the speakers during the choice of a two- or one-word name for the naming of actions, processes or states follows this especially practical factor, then the other — motivates its choice by the criterion related to one of the typological features of the Ukrainian language — its verbal character, which distinguishes it from Russian and converges with Polish. Some Ukrainian linguists believe that the analyzable word-formation models of verbs spread in the Ukrainian language under act of Polish, in that they are productive enough, and from it does not recommend them for use.

The return to the active use of autochthonous word-formation models is a positive trend in the development of the Ukrainian literary language of beginning of XXI of century, as it contributes to the purification of its system from inorganic units for it. At the same time modern linguistic practice testifies to the competition and the struggle between word-formation and grammatical means that correspond to the national priorities of society and those that reflect the linguistic tastes of individual speakers.

Keywords: *prefix-suffix verbs, reactualization, word-formation type, prefix, suffix.*